

Ästhetische Bildung in Europa

Hans Dieter Huber

Wenn wir von ästhetischer Bildung in einem neuen und erweiterten Europa sprechen, muss man als erstes die Frage stellen, was unter dem Begriff der ästhetischen Bildung zu verstehen ist. Der Begriff der Ästhetik ist ein Lehnwort aus dem griechischen *aisthesis*, welches soviel wie sinnliche Wahrnehmung bedeutet. Eine ästhetische Bildung wäre in diesem ersten Sinne eine Ausbildung der sinnlichen Wahrnehmungsfähigkeit. Damit ist der Begriff des Ästhetischen jedoch bei weitem nicht vollständig umrissen. *Aisthesis* ist darüber hinaus nämlich auch ein eigener Typus von Erkenntnis der Welt, nämlich eine Form der sinnlichen Erkenntnis. Während das Denken unkörperlich und abstrakt ist, benennt *aisthesis* eine organische Wissenspräsenz, die sich den äußeren Einwirkungen auf den Organismus verdankt. Ohne sie ist sinnliche Erkenntnis nicht möglich. Damit definiert *aisthesis* die Schnittstelle zwischen Innen und Außen, zwischen einer unbekanntem und nicht erkennbaren Realität und dem inneren, emotional-kognitiven System eines Beobachters. Ästhetische Bildung wäre in diesem ursprünglichen Verständnis die Ausbildung der sinnlichen Wahrnehmungskompetenz als der zentralen Schnittstelle für die sinnliche Erkenntnis der Welt und des Selbst.

Im Jahre 1735 versucht ein junger Privatdozent in Frankfurt an der Oder namens Alexander Gottlieb Baumgarten eine neue Wissenschaft zu entwickeln, die er Ästhetik nennt und als eine Theorie der sinnlichen Erkenntnis auffasst. Sie ist von Anfang an als Bildungsaufgabe konzipiert. Das Ziel liegt in einem sinnlich kompetent und umfassend ausgebildeten Menschen. Es wird sehr ausführlich dargelegt, was dieser neue, ästhetische Mensch alles können soll und es wird ebenso ausführlich begründet, warum er dies alles können soll. Baumgarten (1714-1776) muss daher als zentraler Bildungsreformer des 18. Jahrhunderts angesehen werden wie Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) und Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827). Unter dem philosophischen Schwergewicht des Königsberger Denkers verengt sich der Blickwinkel einer umfassenden, ästhetischen Bildung jedoch auf die Ausbildung des Geschmacksurteils in Sachen Kunst. Erst am Ende des 20. Jahrhunderts wird der Bildungsbeitrag von Alexander Gottlieb Baumgarten wieder entdeckt. Durch Philosophen wie Helmut Schweizer, Wolfgang Welsch und Gernot Böhme wird die von Immanuel Kant zugeschlagene Tür wieder geöffnet. Das über 250 Jahre hinweg unvollendet gebliebene Projekt einer systematischen ästhetischen Ausbildung der sinnlichen Erkenntnis wird Mitte der achtziger Jahre wieder in Erinnerung gebracht. 1989 fällt der Eisener Vorhang. Der geistige Mittelpunkt Europas verschiebt sich nach Osten. Zum ersten Mal ist Osteuropa zu einem direkten Nachbarn geworden. Der PISA-Schock mit den schlechten Ergebnissen in Deutschland und anderen traditionellen europäischen Kernländern wie Italien und Frankreich führen zu einer bildungspolitischen Reaktion. In überhasteter Hysterie werden die mühsam eroberten Gebiete einer ästhetischen Sinnesschulung von den ideologischen Staatsapparaten an den Rand gedrängt. Der begrifflich-mathematisch-naturwissenschaftliche Komplex versucht mit Macht, seine in den achtziger Jahren verloren gegangene, hegemoniale Vorherrschaft zu restaurieren. Das Imperium schlägt zurück. Die verengte Lesart der PISA-Studie durch die ideologischen Staatsapparate einiger europäischer Länder führt zu einer Restaurierung des Kalten Krieges in der Bildungspolitik und zu einer fortschreitenden Marginalisierung ästhetischer Bildungsaufgaben. Das ist die Situation, in der wir uns in Europa gegenwärtig befinden. Nun gilt es Widerstand zu leisten gegen die amtlich verordnete Dummheit (Dietmar Kamper).

Die Verengung der Bildungsdiskussion auf Sprache, Logik und Mathematik führt im Endeffekt zu einer zunehmenden Vernachlässigung und Marginalisierung der somatisch-körperlichen, nicht-begrifflichen und nicht-logischen Erkenntnisfähigkeiten. Die mangelnde Innovationskraft unserer hoch bezahlten Spitzenmanager wird bemängelt. Woher soll sie denn auch kommen, wenn man die Welt

Estetické vzdělání v Evropě

Hans Dieter Huber

Když mluvíme o estetickém vzdělávání v nové, rozšířené Evropě, musíme si nejprve položit otázku, co si pod pojmem „estetické vzdělávání“ představujeme.

Pojem estetika je odvozen z řeckého slova *aisthesis*, které se překládá jako smyslové vnímání. Takže *aisthethické* vzdělání by tedy v tomto smyslu znamenalo školení schopnosti smyslového vnímání. Tímto ale ještě nejsou obrysy pojmu estetická zcela vytyčeny. *Aisthesis* je mimoto také způsob poznání světa, totiž forma smyslového poznání. Zatímco myšlení je nehmotné a abstraktní, označuje *aisthesis* organickou přítomnost vědění, která za svoji existenci vděčí působení vnějších vlivů na organismus. Bez nich není smyslové vnímání možné. Proto vymezuje *aisthesis* rozhraní mezi vnějším a vnitřním, mezi neznámou a nerozpoznatelnou skutečností a tím vnitřním, emocionálně-poznávacím systémem pozorovatele. Estetické vzdělání by tedy v tomto nejpůvodnějším chápání vytváření kompetence vjemového vnímání jako centrálního rozhraní smyslového poznání světa a sebe sama.

V roce 1735 se pokouší ve Frankfurtu nad Odrou mladý soukromý docent jménem Alexander Gottlieb Baumgarten založit nový vědecký směr, který nazývá Estetikou a formuluje ji jako teorii smyslového poznání. Je již od počátku koncipována jako vzdělávací. Jejím cílem je smyslově kompetentní a všestranně vzdělaný člověk. Je zcela zevrubně vysvětleno, co má tento nový estetický člověk umět a je také zevrubně zdůvodněno, proč by měl tyto dovednosti mít. Baumgartena (1714-1776) musíme proto jako centrálního reformátora vzdělání 18. století zařadit po boku Jean-Jacquea Rousseaua (1712-1778) a Johanna Heinricha Pestalozziho (1746-1827). Pod váhou filozofie königsberského myslitele se avšak zužuje zorný úhel rozsáhlého estetického vzdělání na rozvoj uměleckého vkusu. Teprve na konci 20. století je znovuobjeven přínos Alexandera Gottlieba Baumgartena. Díky filozofům jako je Helmut Schweizer, Wolfgang Welsch a Gernot Böhme jsou opět otevřeny dveře, které přibouchl Immanuel Kant. Tento projekt systematického estetického vzdělání smyslového poznání, který zůstal přes 250 let nedokončený, je znovu vzkříšen v polovině osmdesátých letech. V roce 1989 padá železná opona. Duchovní střed Evropy se posunul směrem k východu. Poprvé se stala východní Evropa přímým sousedem. Špatné výsledky studie PISA vyvolaly šok nejen v Německu, ale i v ostatních zemích, tvořících tradiční evropské jádro, jako je Itálie a Francie. Tento šok vedl k politicko-vzdělávací reakci. V rámci ukvapené hysterie byly pracně dobyté oblasti estetického školení smyslů vytlačeny ideologickými státními aparáty na okraj. Pojmově-matematicky-přírodně-vědecký komplex se pokouší silou znovu nastolit svoji v osmdesátých letech ztracenou hegemonní převahu. Impérium ale útok odráží. Náhled na studii PISA, který byl zúžen ideologickými státními aparáty některých evropských zemí, vede k restauraci studené války ve vzdělávací politice a k postupnému odsunutí estetických vzdělávacích úkolů na okraj. A to je právě situace, ve které se momentálně v Evropě nacházíme. Teď je potřeba se postavit na odpor proti úředně nařízené hlouposti (Dietmar Kamper).

Zúžení vzdělávací diskuze na jazyk, logiku a matematiku vede v konečném efektu k narůstajícímu zanedbávání a vytlačování somaticko-tělesných, nepojmových a nelogických poznávacích schopností. Nedostatečná schopnost inovace je vytýkána našim vysoce placeným špičkovým manažerům. Odkud ji ale mají vzít, když je svět redukován na vývojové diagramy a statické pravděpodobnostní počty a každá maličkost je skrz na skrz zhospodárněna. Mělo by být vědomě, cíleně a vědeckými metodami zjištěno, z jakých somatických, afektivních, emocionálních a kognitivních zdrojů je živena naše představitost a kreativita. Naopak současný umělecký systém je diferencován snad až k atomizaci. Umění se stává zvláštním typem sociálního sebezobrazení v hédonistickém prostředí životního stylu, které je orientované na vzestup. Guy Debord mluvil v roce 1967 o „společnosti povyku“, dnes žijeme ve

auf Fließdiagramme und statische Wahrscheinlichkeitsrechnung reduziert und jede Kleinigkeit durchökonomisiert. Man sollte bewusst, gezielt und mit wissenschaftlichen Methoden nachforschen, aus welchen somatischen, affektiven, emotionalen oder kognitiven Wurzeln sich unser Vorstellungsvermögen und unsere Kreativität speisen. Das gegenwärtige Kunstsystem ist dagegen ausdifferenziert bis zur Atomisierung. Kunst wird zu einer besonderen Art von sozialer Selbstdarstellung in einem hedonistischen, aufsteigerorientierten Lebensstilmilieu. Sprach Guy Debord 1967 noch von der Gesellschaft des Spektakels, leben wir heute weitgehend in einer flachen Erlebnisgesellschaft, in der sich temporäre Sozialbeziehungen über gemeinsame Lebensstile und Milieus definieren (Gerhard Schulze). Die Diktatur der Kuratoren entmündigt den Künstler und zwingt ihn zu einem semantischen Abstieg. Dem semantischen (und ökonomischen) Aufstieg der Kuratoren, Eventdesigner und Projektmanager steht der semantische (und ökonomische) Abstieg des Künstlers und der Kunstpädagogik gegenüber.

Im Osten stellt sich die Situation dagegen ganz anders dar. In den postkommunistischen Ländern Osteuropas existiert noch eine gänzlich andere Schichten- und Klassenstruktur der Gesellschaft als im Westen. Als Künstler zu arbeiten, heißt immer noch, ernsthaft aufrichtig und authentisch zu sein und Widerstand zu leisten gegen die staatlich verordnete Dummheit. Dies stellt ein großes Potential und eine große Kraft für eine neue ästhetische Bildung in Europa dar.

Welche Rolle spielt die Ausbildung einer kritischen, erweiterten ästhetischen Urteilskraft für ein neues Europa? Die Jugend ist das Kapital der Zukunft. Die jungen Menschen, die nun in einem erweiterten und zart vereinten Europa heranwachsen, stellen unsere europäische Zukunft dar. Hier muss eine europäische, ästhetische Bildung ansetzen. Es liegt (noch) in unserer Hand, wie gut wir sie ausbilden und welche Zukunft für Europa wir damit ermöglichen.

Wenn wir in das zwanzigste Jahrhundert zurückblicken, bleiben uns für eine historische Anknüpfung an die Traditionen ästhetischer Bildung im Westen nur die Jahre bis 1933 und dann wieder ab 1950, im Osten die Jahre bis etwa 1925 und nach 1990. Das ist wenig. Dennoch muss eine Geschichte der Konzepte ästhetischer Bildung in Europa geschrieben werden. Es ist eine europäische und keine nationale Geschichte. Schon ein kurzer Blick auf die gegenseitigen Anregungen und den Austausch zwischen dem französischen Kubismus, dem Bauhaus in Dessau und den Bildungskonzepten des russischen Konstruktivismus (Vchutemas und INCHUK), die über einzelne Personen wie Josef Albers, Paul Klee, Johannes Itten, Wassily Kandinsky, Wladimir Tatlin, Alexander Rodtschenko, Naum Gabo oder Lazlo Moholy-Nagy und ihre Reisen, Begegnungen und Freundschaften gelaufen sind, zeigen ganz klar und deutlich, dass Konzepte ästhetischer Bildung, da sie ein nicht sprachliches Wissen verkörpern, immer schon europäisch waren. Was wir dringend benötigen, wäre eine Archäologie ästhetischer Bildungskonzepte in Europa. Wir müssten ferner wissen, in welchen Ländern zu welcher Zeit und durch welche Personen welche ästhetischen Bildungsansätze im Bereich der Kunstlehre betrieben und durchgeführt wurden. Durch den Eisernen Vorhang war uns im Westen ein Blick in die osteuropäischen Länder und ihre spezifisch nationalen Ansätze zur ästhetischen Bildung wohl mehr verschlossen als in umgekehrter Richtung.

Eine gemeinsame, gesamteuropäische Ausbildung der sinnlichen Erkenntnis Kompetenzen als einer erweiterten ästhetischen Urteilskraft wäre eine Aufgabe, die wir nach der Erweiterung der Europäischen Union auf regionaler, nationaler und europäischer Ebene aufnehmen müssen. Die eigenen regionalen, nationalen und europäischen Identitäten im Bereich ästhetischer Bildung müssen ausgegraben, artikuliert, entwickelt und angewendet werden. Sie müssen Eingang finden in die Bildungspläne der Schulen, Hochschulen und außerschulischen Bildungseinrichtungen. Nur in einer ästhetischen, das heißt, sinnlich gebildeten europäischen Gemeinschaft, in welcher Sinnlichkeit, Intuition, Phantasie, Vorstellungsvermögen und schöpferische Innovation mit der Freiheit Hand in Hand gehen, haben wir eine gemeinsame Zukunft.

dalekosáhle ploché společnosti prožitku, ve které se dočasné sociální vztahy definují společnými životními styly a prostředími (Gerhard Schulze). Diktatura kurátorů zbavuje umělce svépřávnosti a nutí ho k sémantickému sestupu. Následkem sémantického (a ekonomického) vzestupu kurátorů, designérů eventů a manažerů projektů je sémantický (a ekonomický) úpadek umělce a umělecké pedagogiky.

Na východě vypadá situace ale úplně jinak. V postkomunistických zemích východní Evropy existuje ještě na rozdíl od společnosti na západě zcela jiná struktura společenských vrstev a tříd. Pracovat jako umělec znamená ještě být opravdový a autentický a stavět se na odpor proti úředně nařízené hlouposti. To představuje velký potenciál a velkou sílu pro nové estetické vzdělání v Evropě.

Jakou roli hraje vyškolení kritické, rozšířené estetické síly úsudku pro novou Evropu? Mládež je kapitál budoucnosti. Mladí lidé, kteří nyní vyrůstají v rozšířené a něžně sjednocené Evropě, představují naši evropskou budoucnost. A tady musí započít evropské, estetické vzdělání. Záleží (ještě) na nás, jak dobře tyto mladé lidi vzděláme a jakou budoucnost tím Evropě umožníme.

Když se podíváme zpět do dvacátého století, uvidíme historickou návaznost na tradici estetického vzdělání na západě pouze do roku 1933 a potom dále od roku 1950, na východě pak přibližně do roku 1925 a po roce 1990. To je málo. Přesto musí být napsány dějiny konceptů estetického vzdělání v Evropě. Je to historie evropská, ne národní. Už letmý pohled na vzájemné podněty a výměny mezi francouzským kubizmem, Bauhausem v Dessau a vzdělávacími koncepty ruského konstruktivismu (Vchutemas a INCHUK), které probíhaly přes jednotlivé osobnosti, jako je Josef Albers, Paul Klee, Johannes Itten, Wassily Kandinsky, Wladimir Tatlin, Alexander Rodchenko, Naum Gabo nebo Lazlo Moholy-Nagy a jejich cesty, setkání a přátelství, ukazuje zcela jasně a zřetelně, že byly koncepty estetického vzdělávání vždy evropské. Byly evropské, protože zosobňují nejazykové vědění. Zcela nutně potřebujeme archeologii estetických vzdělávacích konceptů v Evropě. Dále bychom měli vědět, ve kterých zemích, v jaké době a díky kterým osobnostem započalo a pokračovalo vzdělávání v oblasti umělecké vědy. Železná opona nám na západě upřela pohled do východoevropských zemí a zůstaly nám skryty specificky národní zárodky estetického vzdělání více, než směrem z východu k nám.

Společné, celoevropské vzdělávání smyslových poznávacích kompetencí jako rozšířené estetické schopnosti úsudku by byl úkol, který musíme začít řešit po rozšíření Evropské unie na regionální, národní a evropské úrovni. Jednotlivé vlastní regionální, národní a evropské identity v oblasti estetického vzdělávání musí být oprášené, artikulovány, rozvinuty a užity. Musí najít uplatnění ve vzdělávacích plánech škol, vysokých škol a mimoškolních vzdělávacích zařízeních. Jen v estetickém, to znamená smyslově vzdělaném, evropském společenství, ve kterém smyslovost, intuice, fantazie, představivost a tvořivá inovace jdou ruku v ruce, máme společnou budoucnost.

